

13 HAZİRAN 1861: ÇERKESYA MİLLET MECLİSİ

Prof. Dr. NEGOR Fethi Güngör

fg@fethigungor.net

Kafkasya'nın bereketli vadilerinde ve sık ormanlarında, "kendi kararlarını kendileri alan (*zi wunafe zışij*)" (1) site devletleri halinde mutlu ve medeni bir hayat süren Çerkesler, Çar Korkunç İvan'ın sıcak denizlere inmek suretiyle dünyaya hâkim olma hayalinin Rus devlet politikasına dönüşmesiyle, asırlar sürececek bir musibetle karşı karşıya kalakaldılar.

Belli aralıklarla dört asra yakın bir süre devam eden Rus saldırıları, Çerkes site devletleri arasında daha geniş siyasi birlikler oluşturma ihtiyacı doğurmuştur. "Komşu kabileler ile münasebetlerini kardeşlik ve akrabalık zemininde yürütmekte olan Adıgelerin dönem dönem siyasi birlik denemeleri olmuştur." (2).

Pşı¹ Yinal'in tüm Çerkesya'yı, İmam Mansur'un ve daha sonra onun izini sürdüren İmam Şamil'in tüm Kafkasya'yı birleştirme çabaları, Çerkesya'da 1830'larda ve 1860'ların başında görülen birlik girişimleri, 11 Mayıs 1918'de kurulan ve düvel-i muazzamaca (büyük devletler) tanınan Şimalî Kafkas Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin dağılışının akabinde kurulan KHK (Kafkas Halkları Konfederasyonu), Cowhar Dudi'nin (Cevher Dudayev) Kafkas Evi projesi; Kafkasya'da işgal dönemindeki siyasi birlik teşebbüsleri söz konusu edildiğinde akla ilk gelen örneklerdir.

Bu kısa yazıda, hak ettiği ilgiye mazhar olamadığını düşündüğümüz önemli bir siyasi teşebbüsten bahsetmek, Batı Kafkasya'da 13 Haziran 1861 tarihinde kurulan Çerkesya Devleti'ni gündeme getirmek ve araştırmacıların dikkatlerini bu konuya çekmek istiyoruz.

Çok eski zamanlardan beri var olan ve Rus işgali döneminde direnişin temel dinamiklerinden birini teşkil eden "Xase"ler (meclis) işlevsiz hale getirilmek isteniyordu. "... Rusya batı kesimdeki halk meclislerini dağıtmaya, kabile reislerine hediyeler göndermeye başladı. Abzekh 'Pşı'sı 1828'de kendisine yapılan barış teklifini Meclis'e sundu ve Şapsığya'da toplanan Meclis, uzun müzakerelerden sonra bölgenin vaziyetine, Rusların düşmanlığına ve Edirne Antlaşması'nın geçersiz olduğuna dair şu beyannameyi tüm dünyaya deklare etme kararı aldı:

"Ruslarla sulha bile yanaşmayan Kafkasya'nın sakinleri nasıl olur da onların tebaası sayılabilir!..." (3).

¹ Pşı; Adıge toplumunda genellikle kabile reisi olan beylere verilen unvan.

1859'dan sonra batıda Rus baskısının giderek şiddetlenmesi üzerine Wubıkh, Abzekh ve Şapsıĝ önderleri 1861'de Soçi (Шъачэ: Şaçe) yakınlarında büyük bir Genel Kongre topladı. Toplumsal statü, etnik veya dinî ayırım gözetmeksizin Şapsıĝ, Abzeh ve Ubıhlar başta olmak üzere Hatukay, Natuhay, Bjeduĝ, Kemirgoy ve Kabardey bölgelerinden gelen delegelerin yanı sıra Abhaz ve Abaza temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen Genel Kongrede askerî komutanlar, din adamları ve kanaat önderleri (thamadeler) delege olarak yer aldı. Çerkes Millet Meclisi'ni seçen bu kongre şu kararları aldı:

Madde 1- Son gelişmeler Avrupa ülkelerine duyurulacaktır.

Madde 2- a) **13 Haziran 1861** Çerkeslerin bağımsızlığını ilan ettiği gündür.

b) Tüm Çerkesleri ilzam eden **Millet Meclisi** seçilmiştir.

c) Birlik, gerekirse kuvvet kullanılarak sağlanacaktır.

d) Bağımsız Çerkes Devleti Meclisi'ne gizli oyla 15 üye seçilmiştir.

Madde 3- Meclis kararıyla ülke 12 eyalete bölünmüş ve her birine kadı, müftü, muhtar ve emniyet amiri tayin edilmiştir.

Madde 4- Meclis kararları bu mümessiller tarafından uygulanacak, vergileri bu yetkililer toplayacaktır. Her yüz haneye beş süvarinin masrafı yüklenmiştir. Toplanan vergiler hür Kafkasya'nın temsilcileri eliyle ülke işleri için en iyi şekilde harcanacaktır." (4).

Kafkas tarihi alanında Türk dilinde kaleme alınan en muteber eserlerin başında gelen Tarihte Kafkasya isimli eserinde General İsmail Berkok (Jerıştı), bu mühim olayı -ileride müstakil bir çalışmada daha detaylı ele almak düşüncesiyle olmalı-kısaca ve yüzeysel şekilde aktarmıştır:

"... Garbî Kafkasya'da büyük bir heyecan ve endişe hasıl olmuş, Rusların teşebbüslerine karşı bir tedbir bulmak için, **Umumi Meclis** toplanmış, mecliste, Londra, Paris ve İstanbul'a murahhaslar göndermeğe karar verilmiş ve murahhaslar da yola çıkmıştı. Aynı zamanda İstanbul'a Dağıstan'dan altı kişilik bir murahhas heyeti gelmişti. Bu suretle İstanbul'da bütün Kafkasya'yı temsil eden bir murahhas grubu toplanmış oluyordu. Kafkaslıların bu teşebbüsleri hariçte çok kuvvetli bir siyasi faaliyetin canlanmasına ve inkişaf etmesine sebep olmuştu." (5).

Olayı aktaran ancak Çerkesya Millet Meclisi'nin dağılma sebebini çarpıtan kaynaklar da mevcut olup bir örnekle yetinelim:

"1861 yılında Kuzeybatı Kafkasya'da bir devlet kurulmak istenmiştir. 19. asırda burada demokrasi uygulayan Wubıkh, Abzekh ve Şapsıĝlar vardı. Savaş sebebiyle iç ihtilafları sonuçlandırıp ittifak kurarak düşmana karşı koymaya başladılar. Ruslara ait dört kaleyi ele geçirdiler. Bu vesileyle ittifakları güçlendi. Muhammed Emin ile Şamil'in bu ittifaklarda büyük rolü oldu. Halkın içindeki statü sahipleri bu ittifakı hoş karşılamıyordu. 1859'da Şamil bertaraf olup Muhammed Emin de esir alınınca, ittifakı eski statü sahibi muhalifler desteklemeye başladı... 1861'de Wubıkh, Abzekh ve Şapsıĝlar "Meclis" kurdu. 15 kişilik bir heyet seçildi. Bir Wubıkh olan Thamade (Başkan) Hacı Geranduk Berzeg², meclis kararı alarak ülkeyi 12 eyalete ayırdı. Eyaletlerin de kendi meclisleri vardı. Gelişmelerden Rusya, Türkiye, Fransa ve İngiltere haberdar edildi. "Rusya haberdar olunca meclisi çalıştırmadı.

² Başkanı olduğu devlet gibi kendisi de yeterince tanınmayan büyük lider hakkında detaylı araştırmalar yapılması gerekir. Bir başlangıç olarak bkz.: Abrek Tugan, 'Son Ubıh' Masalı ve Hacı Giranduk Berzeg Gerçeği, Kafkasya Gerçeği, sayı: 2, Samsun, Ekim 1990, s. 14-18.

1864 göçüyle Türkiye bölgeden insanları götürünce bu devlet son bulmuş oldu. Teşebbüs yerinde ve zamanındaydı, ancak kendi reisleri tarafından satıldılar." (6). Bu üslup, bir Sovyet dönemi yazarı için yadırganmayabilir. Ancak gerçek şudur ki; 13 Haziran 1861 tarihinde kurulan Çerkes Devleti'ni çalıştırmayan, halkını topyekûn katliama ve ardından sürgüne tabi tutarak bu devleti bizzat yıkan "Çerkessiz Çerkesya" politikası güden Çarlık Rusyası'dır.

Çerkesler öteden beri toplumsal sorunlarını Xase adı verilen demokratik halk meclislerinde çöze gelmiştir. Ancak 13 Haziran 1861'de toplanan **Шхьэфитыныгъэ Хэсэшхо**: Büyük Özgürlük Meclisi, sürekliliği olan, anayasal tabanlı, yasama-yürütme-yargı erklerini oluşturmuş modern bir devlet niteliğindedir.

Gerandiko Berzeg Hacı - Netleştirilmiş Orijinal Fotoğraf.

Farkındalık oluşturmak amacıyla derlediğimiz kısa makaleyi Meclisin akıbetine Çerkes milletine bıraktığı mirasa değinerek sonlandırabiliriz. Eylül 1861'de ise Rus Çarı II. Aleksandr, Kafkasya'ya geldiğinde Meclis Başkanı Gerandiko Berzeg Hacı liderliğindeki Çerkes heyetiyle Fars Nehri yakınlarındaki bir askeri kampta görüştü. Çerkes heyeti, Çar'ın tebaası olmayı ve kendi topraklarında iç işlerinde bağımsız yaşamayı teklif etti. Ancak II. Aleksandr bu barışçıl formülü reddederek net ve acımasız bir ültimatoma verdi: *"Ya kayıtsız şartsız teslim olup Kuban ovasındaki Rus bataklıklarına yerleşeceksiniz ya da Osmanlı topraklarına göç edeceksiniz."* Bu dayatmanın ardından Çerkesya Millet Meclisi, vatanlarında özgür yaşamak için sonuna kadar savaşma kararı aldı. Ancak Rus ordularının ezici sayısal ve teknolojik üstünlüğü karşısında Meclis binası Ruslar tarafından tahrip edilince Meclis önce Mutihua (Plastunki), ardından Kbaada'ya (Krasnaya Polyana) taşınmak zorunda kaldı. Meclis, Çerkesya'nın düştüğü ve büyük soykırımın ardından gelen büyük

sürgünün resmî başlangıcı kabul edilen **21 Mayıs 1864** tarihine kadar direnişi yönetti.

165. seneidevriyesinde dünyadaki tüm Çerkesler 13 Haziran'ı, Çerkes milletinin ortak bir parlamento çatısı altında gösterdiği **bağımsız devletleşme iradesinin, ulusal egemenliğin ve millî birliğin sembol günü** olarak saygıyla yâd etmektedir. Bu vesileyle 13 HAZİRAN 1861: ÇERKESYA MİLLET MECLİSİ (Шхьэфитыныгъэ Хэсэшхо: Şhafitınıĝe Xeseshxo: Büyük Özgürlük Meclisi) Başkanı Thamade Gerandıko Berzeg Hacı'nın şahsında Çerkesya Devleti'nin tüm kurucu önderlerini, Millet Meclisi'nin 165. yıl dönümünde saygı ve minnetle yâd ediyoruz.

13 Haziran 1861'de toplanan Çerkesya Millet Meclisi'nin ve kurulan bağımsız Çerkes Devleti'nin bütün detaylarıyla araştırılarak üzeri küllenen tarihî gerçeklerin bütün aydınlığıyla gün yüzüne çıkarılması umuduyla...

Yararlanılan Kaynaklar

- 1- Naroçnitskiy, A. L. vd., İstoriya Narodov Severnogo Kavkaza (Kuzey Kafkasya Halkı Tarihi), 2 c., "Nauka", Moskova 1988, c. 1, s. 236.
- 2- Bkz.; Zamihov, K. F., Adıgu: Vehi İstorii (Tarihin Dönüm Noktaları), Nalçik 1994, Birinci Bölüm.
- 3- Spencer, E., Travels in the Circassia (Çerkesya'da Seyahat), nakleden; Berzec, N., Tehcîru'ş - Şerâkise, (Arapçaya çev. İsamu'l-Hasen), Amman 1986, s. 68.
- 4- Vesâiku Lecneti'l-Âsâri'l-Kafkâsiyye, c. 12, s. 618'den naklen; Berzec, a.g.e., s. 77-78.
- 5- Berkok, İ., Tarihte Kafkasya, İstanbul 1958, s. 518.
- 6- Lavrov, L. İ., Краткое содержание докладов Среднеазиатско-Кавказских чтений (Kratkoye Soderjaniye Dokladov Seredniaziyatsko Kavkazskih Çteni: Orta Asya-Kafkasya Konferansı Bildiri Özetleri), Nauka, Leningrad 1980, s. 19-20.